

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Костюк Наталії Петрівни на тему «Застосування норм права органами виконавчої влади в Україні: питання теорії і практики», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень

Актуальність теми дослідження обумовлюється багатьма факторами, що характеризують загальний стан правового порядку та рівня законності у країні, стан наукових досліджень у галузі теорії права, присвячених питанням реалізації права та правової політики держави.

Надана до спеціалізованої вченої ради дисертаційна робота Костюк Н.П. присвячена одному із пріоритетних напрямів наукової діяльності щодо забезпечення реалізації правових моделей правозастосовчої діяльності. Недостатній рівень правової культури й низький рівень розуміння правозастосовчої методології у більшості правників, державних службовців різних рангів, державних і парламентсько-президентських структур спричинюють різке протиставлення об'єктивного та суб'єктивного у правозастосовчій роботі, недооцінюючи методологічні підвалини правової науки.

В умовах активізації правозастосовчої діяльності суб'єктів публічного управління питання законності їх роботи, обґрунтованості у прийнятті рішень, здійснення оперативного управління різними сферами життєдіяльності країни стали найбільш важливими в контексті зміцнення демократії, ствердження активного правового світогляду, що ґрунтується на ідеалах свободи, справедливості, рівності, а також в контексті витіснення нігілістичного ставлення до права, наближення до європейських стандартів правового життя.

Актуалізує тему дисертаційного дослідження і поточне реформування системи правової системи України, що передбачає удосконалення правового

забезпечення діяльності суб'єктів, які здійснюють правозастосовчі дії.

Фундаментом дисертаційного дослідження Костюк Н.П. слугували наукові доробки українських науковців-правників та фахівців у галузі філософії права, теорії держави і права. Зокрема, проблему правозастосування досліджували: Д. О. Бочаров, Є. В. Додін, В. В. Копейчиков, П. М. Рабінович, О. Ф. Скакун, О. І. Харитонова, В. В. Цветков. Застосуванню норм права загалом й окремим проблемам правозастосовної діяльності присвячено численні публікації зарубіжних науковців, серед яких передусім заслуговують на увагу праці: М. Г. Александрова, С. С. Алексєєва, В. М. Горшеньова, В. В. Лазарева, П. О. Недбайла, О. Ф. Черданцева, В. А. Юсупова та ін. Багато уваги поняттю застосування норм права приділяли такі вчені, як: П. М. Галанза, Д. А. Керимов, І. Ю. Фарбер та інші; важливе місце для дисертаційного дослідження мали ідеї стосовно гносеологічних та методологічних проблем загальної теорії держави і права таких іноземних науковців, як Вітгенштейн Л., Кемпбелл Т., Кохен Л., Кун Т., Лакатос М., Нерсесянц В., Поппер К., Фесрабенд П., Цалін С., Ясперс К. й інші.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до основних положень Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016 – 2020 роки, затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 03.03.2016 р., а також у межах науково-дослідної теми кафедри теорії та історії держави і права Вищого навчального закладу «Університет економіки та права «КРОК»: «Проблеми застосування норм права в процесі розбудови правової, демократичної, соціально орієнтованої держави з широко розгалуженими інститутами громадянського суспільства» (державний реєстраційний номер 0111U007821).

Об'єктом дослідження визначено суспільні відносини у сфері застосування норм права, а **предмет дисертаційного дослідження** –

теоретико-правові та практичні аспекти застосування норм права органами виконавчої влади в Україні.

Об'єктом дослідження виступають ті соціально-правові явища, на пізнання яких спрямовується науковий потенціал дослідника (право, законодавство, правова культура, правотворчість тощо). Предметом дослідження виступають ті чи інші сторони об'єкта, його елементарні складові, а також окремі процеси, пов'язані з існуванням явища (становлення, розвиток, форми реалізації, взаємодія з іншими явищами тощо). Предметом можуть бути також й такі зрізи у розумінні явища як його форма, внутрішня будова, функції, особливості прояву у різних правових реаліях.

На нашу думку, автор вірно відобразив предмет дослідження у назві дисертації, про що свідчить і відповідна побудова плану роботи, в якому розкриваються різні аспекти застосування норм права органами виконавчої влади в Україні, резолютивні частини кожного підрозділу, а також проміжкові та кінцеві висновки по роботі.

Ступінь обґрунтованості наукових положень. У рецензованій праці комплексно використовувалася система філософських підходів; філософсько-світоглядových, загальнонаукових і спеціально-наукових методів пізнання, що забезпечили об'єктивну, усебічну характеристику предмета дослідження.

Методологія дослідження. У дослідженні норм права, об'єктивуючих положення застосування норм права органами виконавчої влади в Україні застосовувалися: діалектичний метод, використання якого дало змогу проаналізувати особливості застосування норм права органами виконавчої влади як динамічної категорії у процесі розвитку, взаємозв'язку та взаємообумовленості з іншими державно-правовими явищами (підрозділи 1.1, 1.3, 2.1, 2.2). Методи аналізу й синтезу, індукції та дедукції, узагальнення, аналогії застосовано в ході роботи над першим розділом. Застосування історичного методу сприяло встановленню генези сутності й поняття застосування норм права (підрозділ 1.1, 1.2). Аксиологічний метод дає можливість визначити основні функції застосування норм права

(підрозділ 1.3). Герменевтичний та комунікативний методи застосовуються при визначенні стадійності процесу застосування норм права (підрозділ 2.2). Використання діалектичного і формально-логічного методів надало змогу виявити особливості й визначити сутність поняття застосування норм права органами виконавчої влади (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3). За допомогою формально-догматичного (техніко-юридичного) методу здійснюється, зокрема, аналіз поняття, сутності та ознак актів застосування норм прав органами виконавчої влади (підрозділ 2.3).

Виявленню критеріїв ефективності застосування норм права сприяло використання статистичного і прогностичного методів, що надало можливість проаналізувати статистику звернень громадян (підрозділ 3.1).

Проблеми практики застосування норм права органами виконавчої влади висвітлено через призму юридичного аналізу, формально-юридичного, порівняльно-правового, функціонально-правового, історико-правового і статистичного методів (підрозділ 3.2). Конкретно-соціологічний метод дослідження пов'язаний із дослідженням удосконалення практики застосування норм права органами виконавчої влади (підрозділи 3.1, 3.2). Метод поетапної правової технології застосовується для з'ясування питання проблем ефективності правозастосування в Україні (підрозділ 3.1). Методика дослідження складалася зі збору матеріалу, його наукового узагальнення, синтезу отриманих даних і побудови на цій основі теоретичних висновків та практичних рекомендацій.

Новизна та достовірність наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації. В процесі реалізації визначених завдань автору вдалось досягти ряд здобутків, що представляють новизну та можуть бути використані як в навчальній так і науковій діяльності для подальшого дослідження застосування норм права органами виконавчої влади в Україні як форм організації наукового знання про право і як фактору, що впливає на процес правового регулювання суспільних відносин, а також для створення правової моделі розвитку українських держави і права.

До найбільш суттєвих положень новизни слід віднести наступні:

запропоновано розглядати ефективність застосування норм права органів виконавчої влади як результат діяльності суб'єктів застосування норм права, що виявляється у досягненні певного правового ефекту, його відповідності нормам права, спроможності бути досягнутим за результатами поширення норми права на конкретних суб'єктів і на конкретну життєву ситуацію;

запропоновано запровадити систему оцінювання ефективності застосування норм права органів виконавчої влади (key performance indicators (KPI), Common Assessment Framework (CAF)) в Україні;

удосконалено розуміння функціональних можливостей методології наукового дослідження застосування норм права шляхом поєднання принципів наукового, методологічних підходів і світоглядних (філософських), загальнонаукових та спеціально-юридичних методів наукового дослідження, що забезпечують всебічність і комплексність наукового дослідження теоретико-методологічних засад застосування норм права;

дістали подальшого розвитку положення щодо розуміння практики застосування норм права як активної, творчої діяльності, яка має управлінську природу, й об'єктивований соціально-правовий досвід в галузі владного індивідуального регулювання суспільних відносин, є різновидом юридичної практики та виникає там, де суб'єкт застосування норм права приймає документально оформлене рішення

Теоретична і практична значущість проведеного Н.П. Костюк дисертаційного дослідження полягає в що полягає в обґрунтуванні на підставі теоретико-методологічного аналізу застосування права органами виконавчої влади як об'єктів, явищ і процесів у теорії держави і права. Сформульовано теоретичні висновки та практичні рекомендації, спрямовані на створення доктринальної основи удосконалення та трансформації теоретико-правових засад застосування права.

Разом з цим, у роботі мають місце певні позиції, що свідчать про неоднозначність бачення проблеми у середовищі науковців, про дискусивність окремих теоретичних положень, пропозицій, а у деяких випадках й про недостатність аргументації.

1. В розділі 1. «Методологія та сучасний стан дослідження» особливої уваги заслуговують методологічні орієнтири дослідження. Автором використано широкий методологічний інструментарій (с.43-57). Проте серед всіх цих аналітичних міркувань явно не вистачає критичної позиції автора дисертації щодо існуючих концепцій та особливостей їх методологічної основи. Зазначений підрозділ був би набагато яскравішим та цілісним, якщо б на сторінках роботи можна було побачити наукову дискусію. Завершується розділ висновком про роль методологічних принципів наукового дослідження та логічних прийомів, до яких автором віднесено принцип верховенства права, принцип законності, принцип доцільності, принцип обґрунтованості, принцип ефективності, принцип справедливості, принцип гуманності (с.65-103). Проблемним моментом цієї завершальної частини слід назвати недостатність обґрунтування методологічної позиції автора щодо висвітлення фундаментальних теоретико-правових підвалин застосування права як явища теорії права. Адже інколи визначені автором принципи застосування права можуть не тільки взаємодоповнювати, а й суперечити один одному. Тож, яка наукова позиція автора щодо можливих методологічних прогалин у системі принципів застосування права органами виконавчої влади.

2. В підрозділі 1.3. «Ознаки та принципи застосування норм права» дисертант зазначає, що незважаючи на багатоаспектність досліджуваного явища, істотними загальними ознаками, що вирізняють його з кола інших правових явищ, є такі: специфічна діяльність компетентних суб'єктів; діяльність з індивідуальної регламентації та правозабезпечення, тобто така, її наслідком є видання індивідуалізованих й конкретизованих владних

приписів, які визначають суб'єктивні права й обов'язки адресатів приписів, та забезпечення їх фактичної реалізації адресатами в формі виконання й дотримання суб'єктивних обов'язків і заборон, а також використання суб'єктивних прав; піднормативна діяльність, що припускає творчу активність лише в межах і напрямках, визначених застосовуваними матеріальними нормами, та у формах, встановлених відповідними процедурно-процесуальними нормами, тобто виключно на засадах підпорядкування вимогам правових норм (с.55-60). Усі інші ознаки виступатимуть факультативними, прояв яких залежатиме від інших зовнішніх факторів. Однак, поза увагою залишаються питання про сутність права, його соціальне призначення, тощо. А таке дослідження варто було б провести виходячи із розуміння права як міри свободи суб'єктів. Тому хотілось би почути під час захисту в чому на думку дисертанта полягає співвідношення права і свободи? Окреме питання для дискусії: взаємозв'язок права і моралі, оскільки в праві оцінюється і моральність і добросовісність діяння. До того ж вбачаємо недостатньо висвітленим питання співвідношення справедливості права та застосування діючого законодавства, як одного з різновидів порушення фундаментального для права принципу справедливості.

3. В роботі не ставиться кардинальним чином проблема концептуальних взаємозв'язків між юридичною відповідальністю, як категорією теорії держави і права та застосуванням права органами виконавчої влади. А потреба в обґрунтуванні таких зв'язків є, оскільки залишається непереконливим пояснення недоліків і неефективності певних видів діяльності органів державної влади, наприклад, Президента України, виконавчої гілки влади, суду тільки недосконалим законодавством. Проблема неефективності державної влади полягає, перш за все, у відсутності, незадіяності в її структурі конструкції відповідальності. Який механізм відповідальності Президента України, або суддів, коли вони законодавчо мають статус недоторканих, і як наслідок, ми маємо некеровані процеси злочинності, корупції. Принцип незалежності влади не обов'язково

передбачає безконтрольності і безвідповідальності влади. Багато фактів зловживань чиновників, суддів оприлюднено останнім часом, і це тільки вершина айсберга вітчизняної владної системи, а притягнуто до відповідальності за останні роки одиниці. Явно прихований пафос ідеї парламентарної республіки також полягає у колективній, тобто анонімній, безвідповідальності. Отже, яким бачиться дисертанту механізм концептуальної взаємодії ефективності застосування права органами виконавчої влади із основними конструкціями загальної теорії держави і права, зокрема, юридичною відповідальністю?

4. Організація процесу застосування права органами виконавчої влади має своєю важливою ознакою формальну визначеність, вона завжди процесуально регламентована, процедурно передбачена закріпленим в законодавстві нормами, тобто вона вимушена чи зобов'язана дотримуватися зовнішніх форм (с.123-137). З одного боку, подібна регламентація спрямована на уникнення неправових форм діяльності. З другого боку, дотримання вказаних форм не гарантує, не призводить до позитивних наслідків, коли вимушені визнавати тотальну корупцію як в державі загалом (за даними світових рейтингів), так і в більшості видів державної діяльності. Отже, зовнішній, формально-юридичний чинник, виходить, не є визначальним в природі ефективності і характері застосування права органами виконавчої влади. Які, з погляду дисертанта, є первинними – правові чи інші, аксіологічні, онтологічні чинники, який механізм їх взаємодії, щоб його використання оптимізувало якісні характеристики застосування права органами виконавчої влади?

5. Один з постулатів, що обґрунтовує дисертант в своїй роботі, полягає в твердженні про підвищення ефективності застосування права органами виконавчої влади через створення відкритості, прозорості, високої моралі та моральних засад в структурі застосування права [с. 170-180] і з цим важко не погоджуватися. Проте відомо, що взаємозв'язок моралі із правом також не є однозначним: мораль може не тільки випереджати право, але й

істотно відставати від нього. Тоді офіційно проголошені високі моральні норми, наприклад, присяга державного службовця, елементарно дискредитуються наявними моральними нравами в суспільстві, не враховувати які і не діяти під їх впливом не можуть суб'єкти владних відносин. Отже, на який механізм впливу моральних норм на процес застосування права органами виконавчої влади розраховує дисертант, скажімо, в умовах певного занепаду в перехідному суспільстві сталих моральних цінностей, характерних якраз.

Наведені вище зауваження та дискусійні положення **не впливають суттєво** на загальну позитивну оцінку дисертації Н.П. Костюк, яка є самостійним творчим доробком автора, що доповнює систему науково-теоретичних знань щодо застосування права органами виконавчої влади як об'єктів, явищ і процесів у теорії держави і права.

За предметом, завданнями, методологією, змістом та висновками дисертація відповідає спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. У публікаціях здобувача й авторефераті відбиті основні положення дисертації. Динаміка публікацій автора дає підставу стверджувати про тривалий науковий пошук Н.П. Костюк. Автор уникає бездоказових та категоричних тверджень.

Положення, що викладені в дисертації та виносяться на захист, розроблені автором особисто. Автореферат дисертації адекватно відображає її основні положення.

Оформлення дисертації та автореферату відповідає вимогам МОН України, а їх тексти написано літературною мовою.

ВИСНОВОК

Таким чином, на основі вивчення дисертації та праць здобувача необхідно зробити висновок, що дисертація «**Застосування норм права органами виконавчої влади в Україні: питання теорії і практики**» є

цілісним та завершеним дослідженням актуальних теоретичних та методологічних проблем сучасного правознавства, відповідає вимогам пп. 9 та 11 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року за № 567, а її автор Костюк Наталія Петрівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ:

**доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедрою міжнародного права
та порівняльного правознавства
Національного університету біоресурсів
і природокористування України**

В.В. Ладиченко

